

Maria Barla Catrina Schmid-Decurtins
(1847-1931)

Pietad populara

Objects per la devoziun persunala ed auter
Rimnau, ordinau e redigiu da Tarcisi Hendry

Davos il plaid "pietad populara" sezuppa ina gronda schelta da manifestaziuns popularas e fuormas ch'han las ragischs ella relaziun dil carstgaun tier Diu ed auters aspects religios.

La fuorma ei en emprema lingia dependenta dalla cardientscha respectiva e seprenta ellas differentas culturas a moda multifara.

Las suandontas fuormas da "pietad populara" han ragischs e tradiziun en la Val Tujetsch, pia en ina regiun totalmein sesviluppada e seformada el patertgar catolic. Sco segns veseivels da quella cultura en la val semuossan: las baselgias, las capluttas, ils sontgets, il santeri e biaras cruschs. En quei connex semuossa ei era che las fuormas dalla pietad populara ein aunc oz en svilup. Perdetga ein per semeglia las novas cruschs tschentadas si ella val, sils pézs, per liung dallas vias da traffic ed ellas muntognas en connex cun accidents. La digren da quella pietad ei secapescha era evidenta e sutposta al svilup modern ed a quel d'in auter patertgar religios.

En quei connex vegn era tschintschau d'in art popular religios. Quel ei denton gia dapi decennis sin svanir ed ella minoritad. Gia dapi il 19avel tschentaner vegnan quellas devoziunalias popularas fabricadas all'engronda entras interpresas commercialas. Quella surproducziun ha denton buca sminuiu la pietad populara, anzi, plitost susteniu e promoviu. Ina gronda schelta da devoziunalias porschan aunc oz ils loghens da peleginadi e claustras.

La gronda elecziun dad objects aunc avon maun documenteschan l'impurtonza dalla pietad ella veta dil pievel. Quella multifariadad dalla fuorma da pietad sesprovan las suandontas indicaziuns e fotografias da mussar.

Maletgs gronds, maletgs en glas e surcusi

Exempels ein oravontut ils maletgs ord igl art grond dil 15avel tochen il 17avel tschentaner stai. Igl artist ha lu pil pli midau ils originals: lur persunas e la perspectiva ein vegnidas malegiadas pli sempel e popular.

Las persunas vegnan il bia actualisadas al maletg contemporan, al maletg idealisau dil temps. Era il resti ei actuals e moderniasaus.

Entras coluraziun, tractament dalla surfatscha, magari era cun diever da teila, tarlischems ed auter mieds d'effect e cun metter tier ornamentals vegn l'impressiun rinforzada per igl aspectatur.

Tut special apprezzai fuvan ils maletgs:

Maria cugl affon da Lucas Carnach

Madonna sixtina da Raffael

Ecce Homo da Guido Renis

Mater Dolorosa da Carlo Dolicis

Sontga tscheina da Leonardo da Vinci.

En nossas stivas tuatschinas pende van per ordinari ils maletgs dil cor da Jesus e cor da Maria e sper quels las fotos grondas dils antenats, aschia dil tat e dalla tatta, dalla famiglia e d'otra parentella. Secapescha veva mintga casada ses maletgs e ses sogns preferi. Era las combras da durmir purschevan in bien ambient per pender si quels gronds maletgs. En combra dils geniturs pende va la regurdientscha al di dil matrimoni surdada dil sur plevon. En combra d'affons stueva quasi adina pender in grond maletg digl aunghel pertgirader.

Ils maletgs en glas eran buca ton derasai tier nus ed aschia era buca maletgs surcusi e da teila.

Crucifix

Il plaid crucifix deriva dil latin *cruci fixus*, quei vul dir pendius vid la crusch ed ei cheu per presentar Cristus il crucifigau. Ei vegn differenziau denter las cruschs semplas, senza il tgierp, e quellas cul tgierp malegiau ni presentaus a moda plastica. Savens portan las cruschs era ils utensils dalla crucifigaziun, la crusch Arma Cristi, en Tujetsch la crusch gronda vid la casa da Stefania Schmid a Zarcuns.

La crusch ei il tipic simbol pil spindrament dil carstgaun cartent. Perquei ei era la crusch il pli impurtont ed edivent simbol dil pievel cristian. La carschen da quei simbol ei sefatga el temps miez cun numerusas cruschs triumfalas en baselgias e catedralas.

En nossas casas pende van ni pendan aunc oz cruschs, crucifixs, oravontut en stiva ed ellas combras da durmir.

Cruschs ella val

Tgi ch'ei viandaus e spassegiaus empau per la val entuorn, ha segiramein anflau sin sias excursiuns lohens nua che carstgauns han tschentau cruschs. Aschia ein pil solit las pli differentas cruschs curdadas en egl: cruschs piazzadas sin pézs e crests ni francadas vid baghetgs e casas e sper via. Il pli savens ein quellas indicaziuns da schabetgs historics ni en memoria d'ina disgrazia ni d'in u l'auter

eveniment.

Statuettas

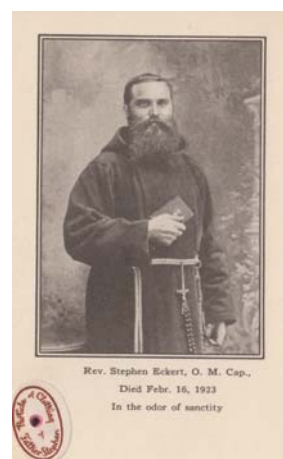
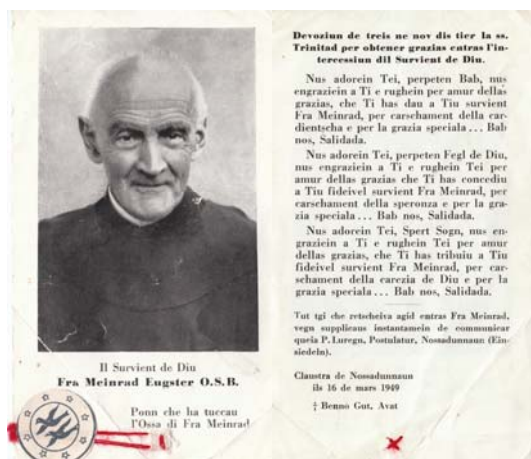
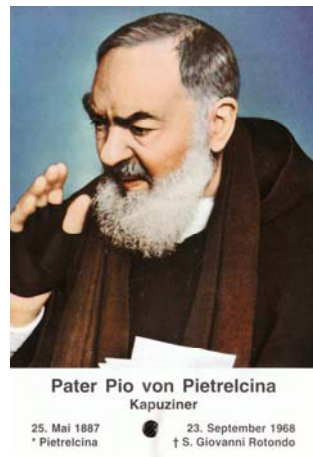
Era statuettas s'udevan tier bia famiglias sco part essenziala dil praticar la religiun catolica. Ellas anflavan pil pli in bi plaz sil puffen en stiva ni en in plaz aposta creaus per quei intent. Aschi en in cantun dalla stiva ensemen cun in crucifix. Meinsvart fuvan statuas era cavegliadas en las combras da durmir sin camodas.

Las statuas preferidas fuvan quellas da Nossadunna, Jesus Cristus, sontg'Antoni, statuas dad aungnels, sogn Nicolaus da Flia ed autras tut tenor preferenza da veneraziun ellas differentas casadas. Las statuas formavan in center, devan ina tempru religiosa, formavan bunamein la baselgia ils muments da recitar rusari e far oraziun, ils muments da leger avon ord la bibla, survevan sco agid per l'instrucziun religiosa pils affons ed auter bia, tut tenor patertgar e sentir dils cussadents.

Oraziun vegneva ei fatg bia. Ils pli different cudischs dattan en quei grau ina gronda perdetga. Il meins da mars mettevan bia famiglias la statua da sogn Giusep sin meisa en stiva ed ei vegneva fatg oraziun tiel sogn – in exempel da biars.

Las pusseivladas da far oraziun eran multifaras e per mintga caschun deva ei leutier ina oraziun, ina novena. Tier l'oraziun vegneva era il cant cultivaus, secapescha il cant sacral che ha sia tradiziun en las diversas consolaziuns.

Reliquias

Parlet d'aua benedida

Il parlet d'aua benedida en stiva regorda dalla benedicziun en casa. Bia geniturs dattan la benedicziun cun aua benedida, surtut als affons che van egl jester.

Jeu mez hai, mintga gada che jeu mavel egl jester, retschiert la benedicziun da mes geniturs. Suenter esser daventaus augsegner, han els era spitgau mia benedicziun. Sur Cristian Monn en Tujetsch pag. 186. (Cudisch Tujetsch 1987)

L'aua benedida ei l'enzenna da benedicziun. L'aua bendida survescha pil sogn batten, per far la sontga crusch, vegn denton era duvrada per scungierar ils nauschasperts.

Ina tut speciala muntada ha l'aua benedida la notg da Pastgas, sonda sontga, numnada l'aua benedida da Pastgas. L'aua benedida simbolisescha il medem sco l'aua naturala: veta, purificaziun, prighel e spindrament. L'aua simbolisescha memoria e renovaziun digl agen batten.

L'aua benedida sesanfla el parlet d'aua benedida all'entrada da mintga baselgia catolica, sin bia fossas ed en bia casas privatas. Pli baul s'udeva il parlet d'aua benedida cun l'aua tiel mintgadi dil carstgaun. Era en scola s'udeva il parlet cun aua.

La damaun e la sera vegneva fatg la sontga crusch. Avon ch'ir ad alp ni en piazza fageva la mumma la sontga crusch sil frunt als affons.

Tier malauras e camegiadas vegneva fatg la sontga crusch cun aua benedida e springiu da finiastra ora. En mises e si d'alp s'udeva il guoter d'aua benedida.

Sin pugn da mort era l'aua benedida in accumpignament nundetg impurtonts e necessaris.

Era ils animals astgavan retscheiver l'aua benedida. Avon che schar ora ils tiers per serender a mises e pli tard ad alp, vegneva detg in paternies e fatg in'oraziun en nuegl. Lu mava il possessur d'animal tier animal e springieva aua benedida. Silsuenter retschaveva mintga animal aunc sin siu tgierp ina crusch fatga cun in toc cotgla dalla notg da Pastgas.

Mort, santeri e fossa

Candeilas

Candeilas creadas per dil giubileum da 800 onns baselgia parochiala s.Vigeli a Sedrun.

Via dalla crusch

La via dalla crusch sco devoziun ed era en fuorma da maletgs ni sculpturas ha siu origin ella via che Jesusu ei ius a Jerusalem sil cuolm Calvari, la via dolorosa. Gia els emprems tschentanners vulevan cartents che pelegrinavan a Jerusalem era ir quella via dolorosa da Jesus. Per entuorn 1500 eisi vegniu usit d'haver ina via dalla crusch era en baselgia ni sper vias da pelegrinadi. Quella via veva lu da 7 - 43 differentas staziuns. Sogn Leonardo da Porto Mauricio, morts 1751, ha lu dau alla via dalla crusch ina structura cun 14 staziuns. Suenter il 2. Concil vatican (1962-1965) eis ei vegniu usit da scaffir ina 15. staziun en regurdientscha dalla levada da Jesus e sia victoria sur la mort. La fuorma ed il stil dils maletgs e dallas sculpturas dalla via dalla crusch ein semidai tenor il stil gest actual ed il patertgar dil temps e dil liug. (en PIOGNS, pag. 2/primavera 2009/(mb))

Cartas religiosas

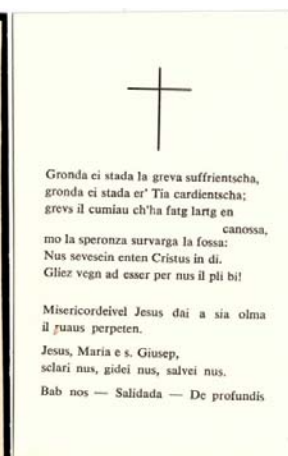
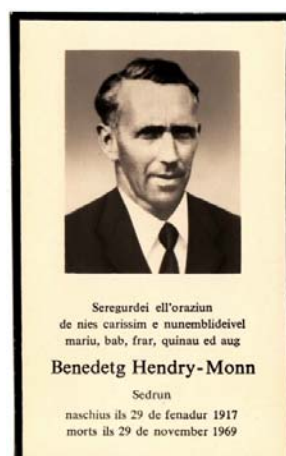
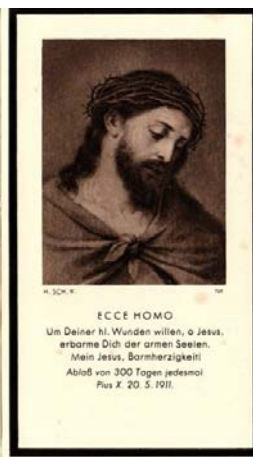
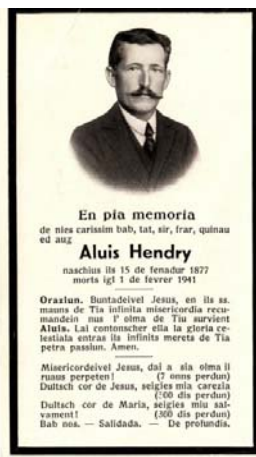
Las numerusas hartas religiosas representan in maletg religios. Il pli savens Jesus Cristus e Nossadunna, denton era auters sogns sco s. Anna, s. Antoni, s. Giusep, eav. Derasada ei era la harta dil

frater Meinrad Eugster da Nossadunnaun cun meinsvart in tochet teila ch'ei staus en contact cun sias reliquas. Sil revers dalla harta ei il bia ina oraziun corrispundenta en romontsch ni tudestg. Ils maletgs da devoziun vegnan per ordinari reparti a caschun dad occasiuns religiusas sco pelegrinadis, emprema communiun, creisma, messas nuvialas, profess, giubileums sacerdotals. Els vegnan mess els cudischs da messa e da devoziuns. Quels ein oz denton per gronda part buca pli en diever ed aschia ein era las hartas da sogns pli u meins svanidas. Ils affons da pli baul fagevan magari concurrenza, tgi che possedi las biaras e brattavan ora talas denter els, per cass ch'els vevan dublettas.

Per *Tujetsch* ein specialmein las hartas d'ordinaziuns sacerdotals ni da messas nuvialas, da profess e da giubileums sacerdotals interessantas. Ellas dattan perdetga dil grond diember da Tuatschin(a)s ch'ei sededica alla veta religiusa. Duas dallas veglias avon maun ein quella da pader Baseli Berther (1885) e da sur Giachen Giusep Beer (1899).

D'interess ein era las hartas dallas confraternitads dil Cor de Jesus e dil Cor de Maria a Rueras e dil Scapulier a Sedrun sco era las regurdientschas allas missiuns a Tujetsch.

Cartas da morts

La harta da morts ei ina *memoria* per ils defuncts. Ella cuntegn in portret ed ils datums da veta dil trapassau. Savens ein ina cuorta poesia ed ina oraziun aschuntadas. Sil revers dalla harta ei biaras gadas in maletg religius, (Cristus, Nossadunna, s. Giusep etc.). Magari ein duas hartas ensemen, u per ina persuna ni per duas ch'ei il bia mortas da different datums.

Origin e cuoz: L'emprema harta da morts anflada el Grischun ei da 1851 e deriva da Rodels. En Tujetsch ein las empremas dall'entschatta dil 20avel tschentaner. Ellas vegnevan messas els cudischs da messa e da devoziun. Quels ein vegni plaunsiu danvonzs suenter la refuorma liturgica da 1963 ed in tec alla ga han ins era calau culla ediziun da hartas da morts. Mo singulas famiglias han aunc publicau ina tala tochen el novissim temps.

Las biaras hartas da morts tuatschinas ein vegnidadas *stampadas* dalla Stampa Romontscha a Mustér. Denton era las stampas Maggi e Derungs da Glion e schizun talas ordeifer il Grischun sco Amrein a

Lucerna e Benziger a Nossadunnaun vegnevan incumbensadas per quella lavur. Sco *cuntinuaziun* dallas hartas da morts astgan ins considerar las *hartas d'engraziament*, cun las qualas ins ha entschied entuorn 1980.

Regurdientschas

L'emprema regurdientscha fuva quella dil di da batten cun la candeila succedida cun ina tut speciala per il di dalla emprema sontga communion.

Ulteriuras regurdientschas vegnevan surdadas dil plevon a caschun dil matrimoni.

Da pelegrinadis arrivavan biars anavos cun ina regurdientscha e las pli unicas regurdientschas purtavan ils pelegrins da Ruma e dalla Tiarasontga.

Las regurdientschas vegnevan tenidas ault ed anflavan in bien e veseivel plaz en casa. Certas eran la luschezia persunala ed in simbol nundetg, oravontut quellas ch'arrivavan da pelegrinadis el pli lontan.

Confraternitads

Igl onn **1609** ei vegniu fundau a Sedrun la confraternitad da s. Giachen. **1691** ei la confraternitad dil s. rusari vegnida fundada ella parochiala a Sedrun. La confraternitad dil s. Scapulier ei erigida ils 18 da schaner **1703**. Igl onn 1970 ei quella fiasta vegnida sliigiada si. La fiasta dil ss. Cor da Maria vegn celebrada a Rueras dapi ils 30 da zercladur **1848**. Ils 16 da fenadur **1888** ei la confraternitad da Nossadunna dil ss. Cor vegnida fundada a Zarcuns. **1892** ils 28 da matg, ei la confraternitad dil ss. Cor da Jesus vegnida fundada. Dapi lu vegn quella fiasta celebrada.

1940 a Rueras: Fundaziun dalla Congregaziun dil Tierz uorden da s. Francestg. Ils commembers vegnevan numnai terziars.

Confraternitads ein cuminonzas, pli baul il pli savens mo dad umens che persequiteschan communablamein in interess religius. Entginas fraternitads han era possibilitau pli tard il commembradi a dunnas. Ei deva era uniuns spirontamein mo per dunnas. Casamai ein las differentas confraternitads organisadas fetg different: s'entupar per exerchezis pietus, segidar in cun l'auter, segidar cul concarstgaun. Igl ei atgnamein nuot auter ch'ina imitaziun dils uordens en claustras.

Tier nus ei la confraternitad dil sogn Scapulier forsa la pli enconuschenta, forsa era muort il simbol tut special, il scapulier. La fiasta dil scapulier, il meins da fenadur, vegneva purtau il scapulier. Biars buobs purtavan il scapulier durant igl entir temps da mises ed ad alp. Il scapulier pendeiva era ellas tegias, ton en mises sco si d'alp. Als morts vegneva il scapulier mess entuorn culiez pil davos viadi sin santeri.

Ei steva liber a mintgin davart il diever e cheu ein segiramein praticas fetg persunalas sesviluppadas.

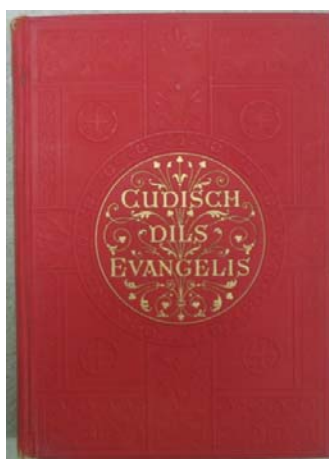

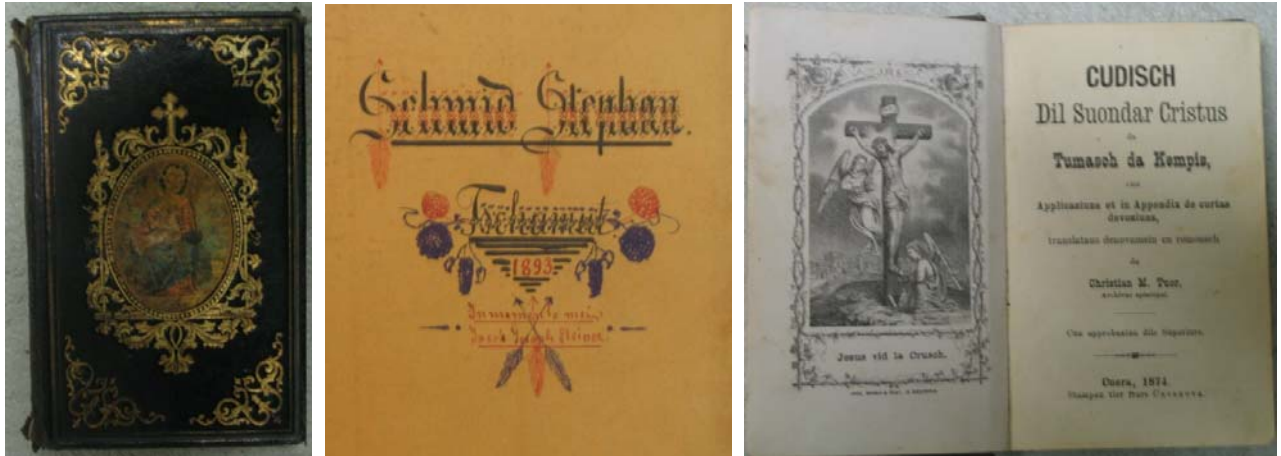
Cudischs d'oraziuns e devoziuns

Igl onn 1983 cumpara il cudisch da baselgia *Alleluja*. Las pleivs han acquistau in grond diember e deponiu els ellas baselgias per diever dils cartents. Avon prendevan tut quels che mavan en baselgia lur cudischs privats da messa cun els. Sper ils cudisch da messa era aunc in grond diember da cudischs da devoziuns ed oraziuns avon maun. Tut en tut eran probabel da quei da 50 da quels en diever a Tujetsch.

Il cudisch il pli *derasau* era il **Cudisch d'uffeci** cumpariu en 19 ediziuns naven da 1799 entochen 1958. Quella publicaziun deriva dil brevier ch'era l'oraziun publica dalla Baselia catolica. Ella cuntegn igl uffeci da Nossadunna, las viaspras, il cumplet, igl uffeci da morts, differentas melodias choralas ed oraziuns. La gronda part dil text ei latin, il lungatg ufficial dalla Baselia catolica tochen la refuorma liturgica da 1963. In cudisch da devoziuns fetg enconuschents ei era *Sera sontga* da Maurus Carnot cun 5 ediziuns (1910-1967) ed en scartira gronda per gliued che veseva buca bein. 5 ediziuns han era ils cudischs *Dumengia alva* (1910-1962) e la *Cecilia*, cudisch da canzuns (1917-1968). Era per *affons* ha ei dau differentes cudisquets da devoziuns cun bialas illustraziuns. Exempel: *Igl affon dil Segner* da *Berta Bosshardt*, transl. dad *Anton Cadalbert*.

Differentes spirituals *tuatschins* han scret ni translatau cudischs da devoziuns ed oraziuns. Exempels: *Maurus Brugger: Cudisch della Uniun da mummas*, 1939, *Gion Antoni Venzin: Cudisquet per assister alla s. messa*, 1932. Plitost character instructiv han ils 3 toms cun las *Legendas dils sogns* da *Christian Wenzin*, 1830-1845. Interessant ei che schizun in laic ei s'occupaus dalla lectura religiosa. 1888 publichescha *Emanuel Deragisch L'olma pietusa* reedida 1902.

Cordas da paternos

La corda da paternos ni il paternies ei la corda da dumbrar che vegn quasi duvrada en mintga religium. Il paternies consista il bia ord 55 curals che indicheschan il 5 ga bab nos... e 5 ga diesch salidades .... La finiziun fuorman treis curals che simboliseschan: cardientscha, carezia e speranza ed ina cruschetta.

Sper la funcziun da dir rusari surveva el era sco schenghetg per las pli differentas occurrenz ecclesiasticas, nozzas, emprema communion, creisma ed auter. El vegneva era applicaus sco agid en miseria e malsogna. Vegn la corda da paternos purtada vid il tgierp, survegn ella in character d'amulet. Paternos cun dapli curals ein il pli savens il mussament da s'udir ad ina confraternitad ni congregaziun.

Ils paternos ein construi ord il pli different material: pedras da veider, lenn, perlmüt, cocs da fretgs ed autras materias.

La dumengia s'udeva il paternies adina en sac. Era ad alp vegneva il paternies purtaus en sac e patertgond vid l'admoniziun dalla mummma, vegneva recitau il babnos en muments da peda. Era tier nus funcziunava il paternies sco amulet per tener naven ils nauschasperts. En casa pendeve meinsvart il paternies en stiva ed ellas combras da durmir e quei vegneva era praticau ellas tegias da mises, ad alp ed en nuegl.

Maletgs en glas e surcusi

Enzennas

Enzennas

L'enzenna, il pli savens cuagl emblem da Nossadunna, vegneva adina purtada entuorn culiez. Pli baul muncavan per part las cadeinas da metal ed aschia stueva in toc traufar il survetsch. Las enzennas vegnevan cumpradas a caschun da pelegrinadis ed en claustras e schizun la hermerina che visitava mintg'onn la val cun sia trucca, fageva venal talas enzennas.

Benedicziun da casa

Stallas da Nadal

Las stallas da Nadal han en general sia entschatta el 19avel tschentaner. En Tujetsch po quei esser succediu plitost alla fin da quei tschentaner. Tier mintga famiglia vegn quei denton ad esser stau auter. Aschia secapescha era la fuorma dallas stallas. Aunc oz ei quei enzatgei tut apparti ed unic. Mintga casada ha sia atgna e fetg persunala stalla cun la presentaziun dalla naschientscha da Cristus. Las baselgias ein cartevlamein stadas muossavia ed exempel. Culs decennis ein quellas semidadas, ton en las baselgias da Sedrun e Rueras sco privat.

Cruschs

Crusch a Zarcuns sin casa da Stefania Schmid-Monn

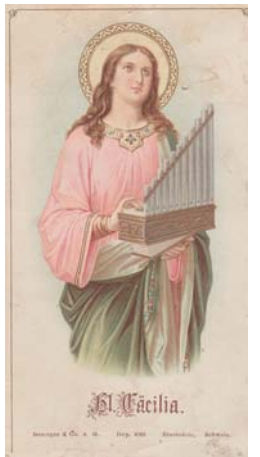
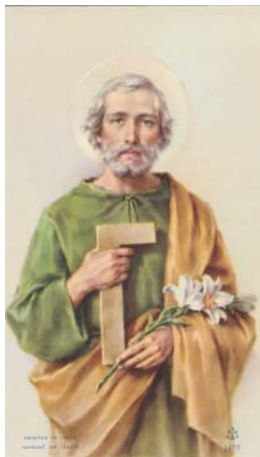
La crusch a Zarcuns ei atgna e singulara per nossa val e regiun. Igl ei ina aschi numnada „crusch arma cristi“. Il plaid latin arma ensiara il plaid armatura che munta uaffens ed armas cun las qualas Jesus ei vegnius crucifigaus. Aschia vegn l'entira crucifigaziun da Cristus documentada vid la crusch sco in cudisch da maletgs. Antruras oravontut per ils carstgauns che savevan ni leger e scriver. Requisites che han giugau ina rolla duront la crucifigaziun vegnan aschia presentai vid la crusch. Cheu vesan ins ils quadrels, cun ils quals ils schul dai romans han partiu il vestgiu da Jesus; il calisch; las lontschas; la spungia; il marti; las guotas ed ina zaunga. Lu il tgiet, che ha cantau treis gadas; la scala e la gheisla.

Aunghels

Sogns e sontgas

La sontga communion

Nossadunna

La palma

Sontget dils Gedijs a Sedrun: Dumengia da palmas vegn, gia dapi onns, benediu la palma avon il Sontget dils Gedijs. Silsunter processiu ella baselgia parochiala.

..... La dascha dil viez e las frastgas dil salisch embelleschan aunc adina la Dumengia da palmas. In tec palma metta la mumma silla crusch en stiva e sigl er, ni maneza e mischeida cul sal benediu da Pastgas per il muvel.....

Sur Cristian Monn, (1923-2007), Rueras, en Cudisch da Tujetsch 1987.

Sco ella sura notizia vegneva e vegn la palma aunc oz fermada vid il crucifix en casa. Suenter ver semnau e dau bottas sigl èr vegneva buca tralascchau da formar ina ruosna agl ur da quel e metter lien in toc dascha per implorar per buna raccolta. Ils tiers vegnevan benedi avon che serender a mises ed ad alp cun aua benedida springida cun la palma.

Da grondas malaras, en muments da prighels da bovas e dil Drun smanatschont, vegneva fatg la sontga crusch da finiastra ora cun aua benedida e la palma.

Regurdientschas

L'emprema regurdientscha fuvà quella dil di da batten cun la candeila succedida cun ina tut speciala per il di dalla emprema sontga communion. Ulteriuras regurdientschas vegnevan surdadas dil plevon a caschun dil matrimoni.

Da pelegriandis arrivavan biars anavos cun ina regurdientscha e las pli unicas regurdientschas purtavan ils pelegriins da Ruma e dalla Tiarasontga.

Las regurdientschas vegnevan tenidas ault ed anflavan in bien e veseivel plaz en casa. Certas eran la luschezia persunala ed in simbol nundetg, oravontut quellas ch'arrivavan da pelegriandis el pli lontan.

Treis sogns retgs

Da Buania van ils treis sogns Retgs che vegnan fatgs da treis buobs, da casa tier casa, cantond ina veglia canzun. Il text ei vegnius adattaus al dialect tuatschin e secloma sco suonda:

Tuts treis che contan:

Nus trais vegnin scu als sogns retgs,
 Caspar, Meltger e Baltasar
 Per adurar al retg dals retgs.
 O Jesus, Jesus, Jesus car.

Caspar che conta:

Ju sun Caspar, al retg nair,
 E te als Jesus al retg vair
 E a te miu aur, a te miu cor
 Ugen te dundel or

Tuts treis che contan:

Caspar, Meltger e Baltasar
 Jesus von per salidar,
 Arvan se als lur buccals,
 Dattan vi als lur regals.

Meltger che conta:

Ju sun Meltger al secund,
 Intscheins de Saba tut radun
 A te, miu Diu carin, ju dun,
 E tiu survient ju sun.

Tuts treis che contan:

Caspar, Meltger e Baltasar
 Jesus von per adurar,
 Jesus intscheinseschan,
 esus carezeschan.

Baltasar che conta:

Baltasar al tierz ju sun,
 A te bambin ju mirra dun
 Per me carin te vul muri,
 cun te vi ju muri.

Tuts treis che contan:

Caspar, Meltger e Baltasar,
 Nus ruiain tier Jesus car,
 Ch'el meini era nus scu vus.
 E spindri era nus scu vus. Amen.

Ils davos onns han ils treis sogns Retgs era cantau la canzun «Nus essan ils sabis» (Alleluja, nr. 131) ni «La steila da Nadal» da Paul Burkhard cun ina versiun romontscha da Pieder Simeon. Suentar ver cantau la canzun, survegnan ils buobs ina recumpensa che va il bia en favur d'ina renovaziun d'ina baselgia ni caplutta.

Igl usit dils treis sogns Retgs vegn fatgs schibein a Sedrun sco a Rueras, quei ch'ins seregorda, ed ei semantenius entochen il temps hodiern.

Norbert Berther, 1940, Camischolas en Tujetsch 1987, pag. 587

Tuts 3 cantan

Nus treis ve-gnin sco ils sogns retgs,
 Cas-par, Mel-tger, Bal-tas-sar, per a - du-
 rar il retg dils retgs, o Je-sus, Je-sus, Je-sus car.

Caspar conta

Jeu sun Cas-par il retg ner, e ti eis Je-sus
 il retg ver. A ti miu aur, a ti miu cor bu-
 gen jeu dun-del or.

En la Consolacion dell'alma devotissima. 10 ed. Proc. da Carli Fry e Duri Salm. Trun 1941, p. 130-131

Sontgaclau

Igl usit da Sontgaclau ei fetg vegls. Cura che quel ha giu sia entschatta en Tujetsch ei buca stau dad eruir.

A mi ei quella izonza il pli enconuschenta a Camischolas e Zarcuns che fuorman in vischinadi. Il temps da mia affonza e giuventetgna eran cheu ver 20 giuvens e giuvnas, aschia ch'els fuvan el cass da realisar denter els quei usit impurtont. En ils auters vischinadis vegneva ei praticau pressapauc tuttina.

Aschia circa ei igl usit sepassaus durent mes giuvens onns: Ei stauscha encunter il december.

Sontgaclau croda sils 6 dil meins. La detga di ch'il Sontgaclau seigi gia l'enschatta december arrivaus tochen a Tschamut cun sia fumeiglia e prepari las metgas per ils affons dall'entira val. La mumma fa attents ils affons ch'els duessien entscheiver a dir paternos per il Sontgaclau, sch'els giavischien ch'el porti enzatgei. Scadin noda mintga paternies ch'el di en in carnet, fatgs aposta per quei intent. Quel dat el lu al Sontgaclau, cura ch'el arriva.

Entgins dis avon il renomau datum, serimnan ils giuvens en casa da scola per sediscuorer, tgi che hagi da far il sogn, il schuldau ed il Mehel. Ils auters giuvens han da sedar neu sco asens ni catscha-asens. Arrivada la sera, ein tuts sin lur posts. Igl εμπrem selaian ils catscha-asens udir cun lur schlops da gheislas per spuentar las marveglias dalla buobanaglia che leva forsa mirar da finiastr'ora. Aschia vess ella saviu seperschuader, da tgei ch'ei setracta en realitad e piarder la cardientscha en il Sontgaclau, enten il qual ella carteva sontgamein, silmeins tochen en ina certa vegliadetgna. Ei vegneva entschiet odem il vitg Camischolas ni a Zarcuns ed iu casa per casa. Ils asens cun lur scalinem pir ch'ina muntanera entscheivan a far giomers. Cun in fraccass penetreschan els en casa tochen avon igl eschistica. Ils affons che fuvan stai quei di aschi pulits e quiets sco aunc mai, entscheivan a grir e tremblar, secargan vid la mumma ch'ella ei strusch stgisa da sedustar. Finalmein cumpara il Sontgaclau en ornat d'uestg. El ei in um vegl cun ina barba alva e liunga ed egliers. Cun el vegn in schuldau en uniforma ed il Mehel tut ner cun in sac si dies. Il sogn dat en dad esch e di: «Ludaus sei Jesus Kristus» e camonda als affons da serimnar entuorn el e da star en schanuglias. Duess in ni l'auter far resistenza, vegn el mess el sac dil Mehel. Cheu ha ei dau bein enqual scena pauc edificonta e buca fetg conforma al senn digl usit dil Sontgaclau che vul far plascher e legria als affons. - Il Sontgaclau enconuscha secapescha

mintgin per il num e damonda in suenter l'auter, schebein el seigi staus pulits ed hagi fatg obedienscha als geniturs, hagi mai priu zatgei discus ni dau encunter. «Vais era detg paternos pal Sontgaclau?» Quei vegn secapescha confirmau e tuts dattan ad el lur carnets. «Scheia, quai e ussa pulit e persianter dat il Mehel anzatgei bien da mintgin.» Alla mumma tonscha el denton ina torta per cass da basegns. Sinquei lai il sogn bitschar ils affons la crusch, dat la benedicziun e banduna la famiglia cun tutta curtesia. Ussa ei la tema dils pigns puspei vargada e da prescha enqueran els ensemen las nuschs, ils maruns ed aschia vinavon, tut quei ch'il Mehel veva dau.

Suenter in mument di la mumma: «Tanai andamain quei tga Sontgaclau o detg ad ussa stuais i a letg. Per cass tg'l Sontgaclau dalla notg vess aun da vegni, stu mintgin metter sen meisa in taglieir cun ain siu num.» Quei daventa senza targlinar e tuts van a letg. Secartend che tut seigi ruasseivel, empleina la mumma ils tagliors cun ils schenghetgs preparai. L'autra damaun a bun'ura e senza far clamar, vegnan ils affons cun prescha en stiva per mirar, tgei ch'els hagian survegniu. Tgei cunfar quei dat. Tut vul haver il meglier. Perfin metgas e bienas ha ei dau. Els san buca capir, co il Sontgaclau ha rabitschau tut quei tras escha serrada.

Las visetas allas famiglias ein alla fin; ei vegn ruasseivel. Sin via sediscuoran ils giuvens, tgei che hagi da succeder. En ina casa ein las mattauns en arma ed han preparau enzatgei per ils mats. Ils mats havevan observau che mintgina era vegnida cun in pac sut bratsch. Els van - e detg e fatg: Ellas han preparau ina stiva sco ina ustria. Las measas ein emplenidas cun in pushegn savurus. Quei plai als giuvens, suenter in viadi aschi grond e fadigius. Suenter che tut ei puspei stau en uorden, vegn ei sedivertiu tochen ditg viaden ella notg. Mo il sault ei scumandaus. Paupra sche zatgi havess ughegiu da far da quei duront il temps d'advent. Lu vess il plevon dau nobis en siu priedi dalla dumengia proxima.

Sco gia detg vegneva igl usit da Sontgaclau praticaus els auters uclauns circa ella medema moda e maniera sco a Camischolas e Zarcuns. Ei deva enzacontas differenzas, aschia plidava il sogn da Camischolas tochen approximativamein 1970 sut vusch (vusch aulta) per buca ch'ils affons enconuschien sia vusch. Ils sogns dils ulteriurs vischinadis tschintschavan cun vusch bassa. A Sedrun udeva aunc in aunghel tier la suitea. Legreivlamein ei igl usit da Sontgaclau semantenus entochen il di dad oz. Muort munconza da gliued, ei la giuventetgna da Camischolas s'unida cun quella da Sedrun per saver menar atras quella isonza. Suenter la realisaziun serimna l'entira societad en'ina ustria per serecuvrar dils strapazs. Ina midada positiva ei il fatg ch'ins vul oz en emprema lingia far in plascher als affons e buca tementar els.

Alfons Berther, (1905-1985), Camischolas en Tujetsch 1987 pag. 577

Instrucziun religiusa

Las baselgias duvravan pli da vegl ils maletgs en baselgia per instruir il pievel ella historia e religiun dalla baselgia.

Aschia han era maletgs biblics surviu alla instrucziun da religiun en nossas scolas.

Ils maletgs sco quels dus cheu dasperas fuvan fetg dramatisai e mussavan la scena a moda fetg visuala pils affons. Quels maletgs vegnan ad esser i fetg profundamein els cors dils affons ed han segiramein formau il maletg dil cuntegn dalla bibla en els.

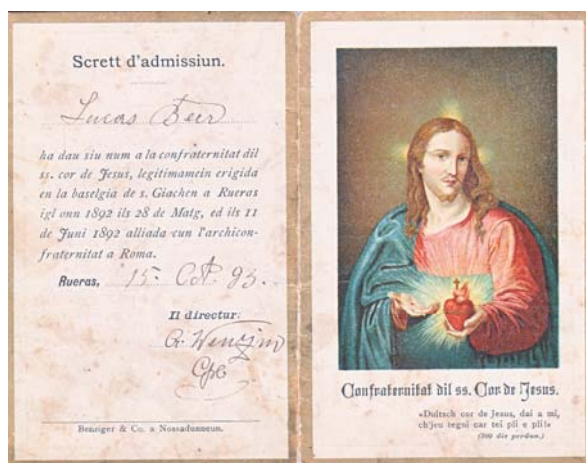
Pils affons che vesevan aunc lu quasi nuot ni mo paucs maletgs, fuva quei in nundetg eveniment ed ils maletgs anflavan ina recepziun profunda e simbolica per l'entira veta.

Cor d'Jesus

1892 ils 28 da matg, ei la confraternitad dil sontgissim Cor da Jesus vegnida fundada. Dapi lu vegn quella fiasta celebrada.

Cor da Maria

La fiasta dil sontgissim Cor da Maria vegn celebrada a Rueras dapi ils 30 da zercladur **1848**.

Ils 16 da fenadur **1888** ei la confraternitad da Nossadunna dil sontgissim Cor vegnida fundada a Zarcuns.

Uniuns

Oraziun.

Segner Jesus Christus, sulet spindroder della schlateina humana, che regias gia dad ina mar enlochen l' autra, avoa graziasamein flu cor era ais habitants de Dar-es-Salaam e conluera en l' Africa orientala e silias inslas della sgeycheilas en India, sinaquei ch' els bandunien lur fuals Dieus e secaneglien en schenuglias avon tei el rauugi de tia sonda baselgia catalica. Ti, che vias e regies da perpeten en perpeten. Amen!

E ti, sonda Tresa dil diuin affon Jesus, patrana della missiuns pogaunos, sustegn nassas supplicas avon il tran de flu. Urbescha or' a nus in pli e pli grand anim per la comersium dil nuncartents ed autercartents e fai od in far oraziun, sinaquei ch' ei seigi sil mund beingleiti mo in pastur ed ina montarera. Amen!

Memoria
de receziun ella uniu serafica de messos per vus.

IMPRIMATUR.
Curia, 28. Nov. 1952
† Laurentius Matth., Ep. Cur

R. Margreiter GL 1015 D

Uniu serafica di messos
per susteniment della missiuns externas dil caputschins sut proteziun de s. Fidel de Sigmaringen e dil beal Agathaugel e Cassian, marters ord tgl uorden dil caputschins.

En la uniu serafica de messos ei uegniu pria si

Camillo Hendry, hoi
curat

Quei constatasha

MELS
Kapuzinerkloster

19...

P. Stefan

Mintga persuna sa daentiar commember della uniu serafica de messos entras ina almossa per la missiun de i fr. per ann. ils commembers gauden persuentr ils sequents scozis de grazias:

1. Els han onn per ann art e part de 6000 ss. messos, che uegnan legidas dals Paders caputschins mo per ils benefactors de lur missiuns.
Plinovan mingodi de 500 ss. messos che uegnan legidas en las claustras dil caputschins per ils benefactors digl uorden.
2. Han eis part de tuttas oraziuns e bunas uoras digl entir uorden e della missiuns confidadas ad el.
3. Uegn ei dau a luts dol Papa la benedicziun papala.
4. San els gudagnar ils sequents perdans: in perdun complein sin pugn de mort; Plinavon sin las sequentas fiestas: Duamie, alzada della s. crusch e s. Fidel de Sigmaringen (24 d' aorel); in perdun nuncomplein de 500 dis gudogan els aschi savens, sco els fan enza tgei per susteniment e per la propagaziun dell' uniu serafica de messos.

Fontaunas dallas fotos:
www.kathpedia.com
Archiv communal Tujetsch
Tarcisi Hendry, Sedrun